

NÉMETH LÁSZLÓ PEDAGÓGIAI NÉZETEI

„A pedagógusi hit, mely inkább természet, mint nézet dolga, kettőt tételez fel: hogy az emberek (az eddiginél különbbé) nevelhetők, s hogy (az eddiginél többre) taníthatók. A nagy nevelők általában az elsőt tartják fontosabbnak — engem inkább a második izgatott.”

Németh László

A XX. század magyar irodalmának egyik legnagyobb hatású alkotója NÉMETH László, de jelentősége kezdettől túlnőtt az irodalom határain. Terjedelmes életművében szépirodalmi, irodalomtörténeti és filozófiai munkáit is minduntalan átszövik pedagógiai gondolatai.

Miért érezte szükségét újra és újra, hogy foglalkozzon ezzel a „legönzletlenebb, legtékozlóbb” pályával, visszatérve és sohasem szabadulva, mindig megújulást keresve és talán találva is ebben a munkában? Egyszerűen csak kitérő, melléktermék? Véletlen, hogy egész kötetnyi pedagógiai írást tudott összegyűjteni? Vagy ennél többet jelentenek ezek a gondolatok; az életmű szerves részei, egy egyetemes kifejezőkészség különféle megnyilvánulásai, és csak velük képzelhető el a „galileista értelemben vett tudósszellem”?

A kérdésre maga adja meg a választ: „a lehetőségek pedagógusi megidézését többre tartottam a művészi szertartások minél tökéletesebb megismétlésénél.”

I.

NÉMETH László pedagógiai tartalmú esszéi 1926 és 1968 között születtek. Az eközben eltelt 42 esztendő alatt a magyar társadalomban és a pedagógiában mélyreható változások zajlottak le. Ezek a változások nyomot hagytak NÉMETH László szemléletében, a társadalomhoz és így a pedagógiához való viszonyában is, ezért pedagógiai esszéi négy jól körülhatárolható korszakot jeleznek:

1. „*A Medve-utcai polgári*” 1926—1936. Életmű-sorozatában ezzel a címmel foglalta össze iskolaorvosi működésének tapasztalatait és tudományos termékeit. A tanulmányokban szembetűnő, hogy a szerző kezdettől túllép az iskolaorvosi teendőkön, vizsgálatait kiterjeszti a gyermekek szociális helyzetének, családi körülményeinek vizsgálatára. Szemlélete szoros rokonságot mutat a gyermektanulmányozók pedagógiai gondolkodásával, műfajában pedig korának szociográfiai írásaihoz csatlakozik. Fő célja a figyelemfelkeltés.

2. „*Lányaim*” 1935—1945. A fasizálódó társadalomtól való elfordulás nyomán érdeklődése a pedagógiába való belefeledkezést biztosító család felé fordul. A tanulmányokat olvasó is átéli azt a félig szülői, félig tudósi szenvedélyt, amely az író apát — életformáló játékot űző, családjából ráhangolt társadalmat formálni akaró — kísérletezővé tette. Az írások kitűnő gyermek- és fejlődéslélektani tanulmányok, pedagógiai szempontból akkor válnak izgalmassá, amikor az íróban lappangó pedagógushajlam „huzatot kap”; gyermekei tehetségét felfedezve

a tanítás, a taníthatóság, a legcélszerűbb tananyagelrendezés, csoportosítás didaktikai problémáit próbálja megoldani.

A háború elvesztésének és a társadalmi változás kikerülhetetlenségének felismerése fokozza pedagógiai érdeklődését.

3. „Óraadók királysága” 1945—1948. A felszabadulást követő politikai és társadalmi kavargás, szellemi fellendülés a „tervhalmozó” pedagógiai gondolatainak is szárnyakat ad. Író társai — barátai és ellenségei — élénken résztvettek a politikai életben, NÉMETH László pedig azon gondolkodott, hogy „milyen legyen s milyen ne legyen ennek a civilizációnak az embere”.

A kényszerűségből vállalt vásárhelyi óraadás megteremti a gyakorlattal való szembesítés ritka lehetőségét.

4. *Emlékezés 1959—1968.* Az ötvenes évek végén, a szocialista társadalomban bekövetkezett pozitív változások NÉMETH Lászlót újra arra indították, hogy foglalkozzon a pedagógia ügyével. Az ekkor már súlyosan beteg író pedagógiai gondolatainak feltámasztásával, összegezésével is kifejezi a szocialista társadalom céljaival való azonosulását. Felismeri, hogy pedagógiai reformok csak megfelelő társadalmi környezetben valósulhatnak meg. Tapasztalataival, gondolataival az új szocialista iskola változásait kívánja segíteni.

II.

NÉMETH László pedagógiai írásainak centrumát „*A tanügy rendezése*” (1945) című tervezet képezi. Megírására a Parasztpárt megbízásából ILLYÉS Gyula — aki az ostrom alatt bujdosótársa és így pedagógiai tervezgetésének tanúja volt — kérte fel. A tervezet a Parasztpárt kiadásában megjelent, folytatása azonban nem lett, visszhangja is alig. Pedig a felszabadulást követő szellemi fellendülésben NÉMETH László úgy érezte, hogy a pedagógia az a terület, ahol a legtöbbet teheti „hisz a tanító az egyedüli, akinek nem kell kimenni az elégett határra, hogy vetni tudjon, s vetőmagot sem kell kölcsönöznie, csak a fejébe, szívébe nyúlnia, hogy legyen mit vetnie”.

Politikusok részére írt vázlatának merészségét maga is érzi: „Tudom, hogy e tanulmány sok gondolata a pedagógust és politikust egyaránt mehökkentti. De hát aki gondolkodik, annak messze kell lőnie a nyílát.” A tervezet *hét fejezetre* oszlik: 1. Osztálytalan társadalom. 2. Az általános iskola 3. A 18 éves korhatár. 4. Testvériség „tananyag”-ban. 5. Bölcsőtől az egyetemig. 6. Egyetemek. 7. Az átmenet.

1. Osztálytalan társadalom

„A tanügyi reform célja: az osztálytalan társadalom megteremtése a most növyő nemzedék műveltségében. Testvére tehát a földosztásnak, az ipari kisajátításnak, a szövetkezeti mozgalomnak; előjogokat, válaszfalakat bont.” Ehhez — NÉMETH László szerint — meg kell teremteni azt a közös műveltségi alapot, amelyen a társadalom tagjai megértik egymást. A műveltség nivellálódása természetes folyamat, az iskola feladata biztosítani, hogy a kiegyenlítődés minél magasabb szinten jöjjön létre, minél jobban megközelítve a régiek egyéni műveltségét. (A minőségiszocializmus értelmiségi kultúrájáról vallott nézetek kelnek itt újra életre, de ami akkor utópia és a valódi társadalmi kérdések megkerülése volt, az új történelmi korszakban sürgető és reális feladattá vált.)

2. Az általános iskola

A tervezetnek ebben a részében a nyolcosztályos általános iskola elleni kifogásait fogalmazza meg az író. Egyetért azzal, hogy a pályaválasztást, a szakosodás korhatárát ki kell tolni, a gyerekek szerezzék meg együtt az „általános és polgári” ismereteket. A nyolc osztállyal azonban nem ért egyet. Kifogásai a következők:

Biológiai szempontból nem helyeselhető, mert az alsóbb és felsőbbfokú oktatás között a természetes korhatár — a serdülés előtti és utáni fejlődést figyelembevéve — a 12. életév. *Tanulmányi* szempontból sem jó, mert a „tanulást hátráltató gyermekeket” célszerű korábban „lehallatni”; a középiskolára pedig kevés a négy év, főleg a matematika- és a nyelvtanulásra, ezenkívül a különböző általános iskolából jötteket is rendkívül időigényes közös szintre hozni. *Társadalmi* céljait sem érheti el, mert a lemaradók hátráltatják a gyorsabban haladókat, végül mégis lemaradnak.

Elképzelése: az iskoláztatás korhatárát az ifjúság „tanítható részénél” 18 éves korig kell felemelni. A hatosztályos elemi után a gyengébbek részére háromosztályos ipari, mezőgazdasági szakelemi. A nagyobb rész ipari, mezőgazdasági, adminisztratív és értelmiségi középiskolába megy, ahol a tantárgycsoportok azonosak (a műveltség tárgyai, gazdasági és ipari gyakorlatok, ügyességek), csak százalékarányuk más. Így a közös műveltség mellett „egymás munkájának értékelése” is elérhető.

NÉMETH László érvei nagyon elgondolkoztatóak. Az azóta megvalósult általános iskolai sok problémáját valószínűleg az ő javaslatái sem orvosolhatnák. Nem biztos, hogy igaza van a gyermek és serdülőkor közötti határ éles meghúzásában (ez egyénekenként is változó), ebben a kérdésben mégis a legkevésbé lehet vele — az orvossal — vitatkozni. Nem érthetünk viszont egyet azzal, hogy 12 éves korban akarja a tanulókat tanítható és nem tanítható csoportokra osztani (még ha ez utóbbiak képezik is a kisebb csoportot), és nem világos az sem, minek alapján küldené még serdülőkor előtt a gyermekeket a különféle középiskolákba. Ellentmond ez a szétválasztás a serdülőkorban meglóduló képességek NÉMETH László-i elméletének is. Ilyen megoldás mellett a kívánatosnál még korábban szétválnak és pályaválasztásra kényszerülnek a gyerekek nem is beszélve az így kialakult zsákutcáról.

E negatívumok mellett miért érdemes mégis elgondolkodni NÉMETH László érvein? Mert a nyolcosztályos általános iskola néhány valóban lényeges problémájára tapint rá:

a. A mai általános iskola valóban nem veszi figyelembe a serdülőkorral járó ugrásszerű szellemi és érdeklődésbeli fejlődést.

b. Tudott dolog az is, hogy mennyire nem jó és gyakran megrázkódtatósoktól sem mentes a gyermekek környezet- és iskolaváltoztatása éppen a serdülőkor derekán, 14 éves korban.

c. Az általános műveltségnek még a megalapozására sincs mód (képtelenség is) az általános iskola felső osztályaiban. Az ottani tananyagot egyforma mértékkel mérik azoknak, akik esetleg többet nem járnak iskolába; azoknak akik szak-, illetve szakközépiskolában csökkentett közismereti tananyagot tanulnak majd; és a jövődjö gimnazistáknak is.

d. Az általános iskolák még nagyon különböző színvonala miatt a középiskola első éve nagyrészt a tanulók közös színvonalra emelésével telik el.

„Maga van NÉMETH Lászlónak abban is, hogy a négy középiskolai év rendkívül zsúfolt. (Természetesen azért is, mert az általános iskola nem adta meg a kellő alapot.)

3. A tizennyolc éves korhatár

Az oktatás 18 éves korig való kiterjesztésének szükségességét és lehetőségét tárgyalja ez a fejezet. Megállapítja, hogy „maga az élet is a tizennyolc év felé nyomja az oktatási korhatárt.” Növekszik az adminisztratív munkakörben dolgozók száma és az iparban foglalkoztatottaktól is egyre magasabb iskolai végzettséget várnak el. A polgári iskolára épülő tanoncképzésnek csak a színvonalát kellene megjavítani, hogy középiskola legyen.

Több problémát jelent a parasztfiatalok iskoláztatási lehetőségének megteremtése, mivel azonban itt a „nemzeti érdek parancsol”, még nagy erőfeszítések árán is meg kell oldani. Csak „képesített földiparosok” biztosíthatják „Kert-Magyarország” fejlődését.

Ez a terv még akkor sem tekinthető utópisztikusnak, ha azonnali megvalósítása nem lehetséges, a keretet „mégis úgy kell kijelölnünk, hogy az élet igényeit előrelátva — egyhamar ki ne nőjük.” NÉMETH Lászlónak ezeket a gondolatait az eltelt idő igazolta.

4. Testvériség „tananyag”-ban

A vázlatnak ez a legkidolgozottabb és legizgalmasabb fejezete. Szinte valamennyi gondolata napjainkban is élő — és megoldatlan probléma.

A kiindulás: a jövő értelmiségi középiskolája elképzelhetetlen a mezőgazdasági és ipari ismeretek oktatása és *aktív munka* nélkül. Csak ez biztosítja az értelmiség számára is e munkák értését és megbecsülését.

Matematika-fizika- vegytan	Biológia	Történet	Nyelv	
I. Művelétek, elemi mértan	Általános biológia	Magyarságtan	Latin nyelvtan Latin olvasmányok	
II. Függvények	A föld története, növény és állattan	Ókor (A: latin antológia)	A Francia	B Angol
III. Alkalmazott mat. Mechanika	Növényi és állati együttlések (erdő, láp stb.)	Középkor, renaissance (A: latin—francia antológia)	Angol	Angol
IV. Fizika-vegytan (atomelm. hőtan, halmazáll., vegyi rokonságok)	Az ember élet-, kór- és egészségtana	Újkor (A: angol) Politikai és gazdasági földrajz	Orosz	Angol
V. Elektromosság, sugárzások	Lélektan	Előkészítés az egyetemi felvételre	Orosz	Angol
VI. A: A technika története és problémái B: Előkészítés az egyetemi felvételre	Kultúrformológia Előkészítés az egyetemi felvételre	Magyar sorskérdések		

Hogyan szoríthat helyet a régi iskola ezeknek az új ismereteknek úgy, hogy a „mezőgazdasági és ipari munka ki ne lökődjék belőle — vagy szét ne düljön”? NÉMETH László a tanítandó anyag — a tantárgyak összevonását javasolja. Ezt az összevonást a gazdaságosságon kívül a tudományok integrálódása is sürgeti. A középiskolában tanítandó műveltség-tárgyak a következők lehetnének: matematika-fizika-vegytan; biológia; történelem; nyelv.

Szemléltetésként összeállította az értelmiségi iskola anyagát évek és tantárgyak szerint (ld. az előző oldalon).

A gimnáziumi oktatás korszerűsítésének harmadik feltétele, hogy megpróbálunk a „tudás”-on mást érteni, mint eddig. Az iskolai tudás megrekedt a közép-korban, amikor könyv híján mindent fejben kellett tartani. Napjainkban viszont „a kutató tudós is polcon tartja az emlékezetét, azt tudja, hová kell nyúlania. A tudás ma képesség és tájékozottság. Az iskolának áttekintést kell adnia, s bizonyos képességeket tornáztatni. Sokkal kevesebb lexikon és sokkal több mozgékony-ság.” Mi ebben a tanuló legfontosabb eszköze? „A jó tankönyv: negyvenoldalas »térkép«, amely eligazít, s egy antológia, amely százfelől csillantja meg az anyagot, s kívánatos-sá teszi az írókat — biológiában, fizikában: a kutatást.” — „A jó iskola ma: bevezetés a könyvtárba vagy a laboratóriumba.”

Az ilyen módon „megkönnyebbitett” iskolába sem problémamentes az ipari és mezőgazdasági munka beillesztése. A körülményekhez kell alkalmazkodni. (Ha messze a föld: a hét egyik napja legyen munkanap, ha közel a kert a korareggeli órákban lehet ott dolgozni. Legjobb az egésznapos oktatás, sőt a bennlakásos iskola, város szélén, kertekben.)

„Az iskola így lassan egy mesterségesen előállított, összevont életdarab lesz, ahol minden testi s szellemi foglalkozás találkozót ad, hogy az ifjút nevelje. Az egyes iskolafajok közt különbség csak az órák számában van: ami az egyikben kostoló, a másikban ebéd; ami annál jövő hivatás, ennél szórakozás, a másik ember munkájának átélése, megbecsülése.” NÉMETH László számára ez jelenti a „testvériséget” a tananyagban.

5. Bölcsőtől az egyetemig

A szerző ebben a fejezetben áttekinti az oktatás-nevelés egész rendszerét az egyetemig. A gyermeket fejlesztő folyamatot igen korszerűen értelmezi, beleérti a családi és az óvodai nevelést is.

0—3 éves koráig a kisgyermek az anyja mellett megtanul járni és beszélni. 3—6 éves koráig a gyermek az óvodában megtanulja, „hogy beszélni énekelve és versben is lehet, körültagogatja értelmével a szavakat s játékba fonva a mozgást, készül a munkára, edzi ügyességét.”

6—12 éves koráig a gyermek az elemi iskolában az első három évben megtanul írni, olvasni, számolni (az egyszeregyet), „leltárcskát készít a világról.” A második három évben: felkészül a középfokú oktatásra, „felépíti tanító-jával gyermeki fokon a világ épületét.”

(Természetrész, földrajz, történelem alapjai, nyelvtan, helyesírás, fogalmazás, kottaolvasás, mértan, számtanban: kamatszámítás.)

12 éves kortól: középfokú oktatás.

A. 12—15 éves korig: „ha nem tanulásra termett” — szakelemi.

Az előzőekben tanultak ismétlése és továbbfejlesztése (természetrészhez egészségstan, történelemhez jogi és társadalmi ismeretek, számtanhoz üzemi számvetés) és a szakmai ismeretek (ipari és mezőgazdasági).

B. 12.—18 éves korig: középiskola

a. értelmiségi középiskola:

I—III. osztály együtt tanul,

IV—VI. osztály: természettudományi és történeti-nyelvi csoport.
Tantervét tananyagát az előző fejezetben már részletesen kifejtette,
a kétféle tagozat tananyagát érdemes kiemelni:

— természettudományi: a latin mellett csak angolt tanulnak, a történelemben a tudománytörténet kap hangsúlyt, a reáliákat bővebben és sok gyakorlattal tanítják;

— történeti: latin—francia—angol—oroszl nyelv, világtörténelem kétnyelvű antológiákból, szociális kérdések, politikai földrajz, magyarságismeret;

b. ipariskola (a polgári iskola és a tanoncképzés összeolvasztásából):

I—III. osztálynak oktatás csak az iskolában van, az ipari ismeretekből az iskola műhelyeiben kóstolót kap, megismeri hajlamát, képességét. A művelődéstárgyak oktatásában ki kell emelni az ipar és a találmányok történetét:

IV—VI. osztályban a tanuló ipart választ, heti két napot (vagy négy félnapot) tölt az iskolában. Fontos a szakmatanulás helyszíne és színvonala, NÉMETH László erre a nagyüzemeket tartja megfelelőnek;

c. mezőgazdasági iskola:

I—III. osztály, mint az ipariskolában,

IV—VI. osztály tanulói birtokról birtokra járnak, hogy többfelét megismerjenek;

d. adminisztratív és hivatalnokiskola (a kereskedelmi iskola utóda):

ennek tárgyai térnek el legjobban a többitől. Főtárgyai: könyvelés, gépirás, gyorsírás, élőnyelvek, (történelem, gazdaságföldrajz, jog, szövetkezeti ismeretek; élőnyelvek: beszéd és levelezés; fizika-vegytan: anyagismeret; kereskedelmi számtan, gazdasági és műhelygyakorlatok.)

NÉMETH László szerint „minden iskolafaj közt ez az, amelyre a női természet alkalmasabb a férfinál.”

6. Egyetem

„Az egyetemi évek az életnek roppant drága évei . . . Az egyetemi idő legyen amolyan magasabb fajta inasság, ahol nemcsak a mesterség elméletét tanuljuk meg, hanem a levegőjét, fogásait is megszokjuk.” Az eredményes egyetemi munkát a magas szintű felvételi vizsga alapozhatja meg, amellyel időt is lehet takarítani. Így a hallgatók csak idejük egy részét töltenék a professzorok óráin, nagyobb részét a „mesterség műhelyeiben”, megbízott oktatók mellett.

Az egyetemi fakultásoknak a négyféle középiskolára kell épülniük. A középiskolák a maguk egyetemére nevelnék tanulóikat, de aki az érettségi szintet elérte, bejuthat bárhová. A hatéves egyetemi képzés első három éve után a hallgatók képesítés szerint (elméleti, gyakorlati, tanári) szétválhatnak. Az egyetemek biztosítanak az egyeteminél alacsonyabb képzést is (pl. mütös, gyógyszerész, védőnő stb.). Ellátnak a főiskolai képzés felügyeletét.

A szerző „a tanítás fő medrére” mellett — lábjegyzetben — szót emel az oktatás mellékágainak biztosításáért is: „a később észbe kapók, felnőtt diákok, az autodidakták, gyorseszűek, kivételes képességűek” képzésének ügyében is. Különösen fontosnak tartja ezt az adott történelmi szituációban (1945!), de a „népfőiskolák” helyett realisabb igényeket kifejező „munkásgimnáziumok” létrehozását javasolja. Ezek a felnőttek igényéhez szabott műveltségpótló, esetleg egyetemre előkészítő iskolák lennének.

7. Az átmenet

NÉMETH László pontosan tudta, hogy egy új iskolarendszerre való áttérés nem zökkenőmentes, nem mehet egyik napról a másikra. Jellemző munkája lelkiismeretességére és alaposágára, hogy az átmenet módjával is foglalkozik. A tanulmánynak ez a része csak az akkori iskolarendszerrel kapcsolatos, tanulástól inkább a figyelembevett szempontok tartalmaznak. Foglalkozik az átmenet időbeli, tárgyi (iskolaépület), lélektani (a tanárok megváltozott körülményei), személyi (tanítók és szaktanárok hiánya várható!) feltételeivel. Közeli feladatnak jelöli meg új tankönyvek írását is.

„Ez a tanulmány ma természetesen történeti emlék; figyelemreméltóvá inkább egyes — ma már általánosan elfogadott — gondolatok első jelentkezése teszi.” Ezt írta a tervezetről NÉMETH László az 1973-as kiadás lábjegyzetében.

Melyek ezek „A tanügy rendezése”-ben elsőként megfogalmazott, de NÉMETH László egész pedagógiai gondolkodásán végigkísérhető „figyelemre méltó gondolatok”?

1. Korunk technikai és társadalmi fejlődése következtében megváltozik a műveltség és a tudás fogalma, ez új feladatok elé állítja az iskolát.

2. Az új feladatoknak csak a tartalmában és módszereiben megváltozott iskola felelhet meg.

III.

„A tanügyi reform célja az osztálytalan társadalom megteremtése a most növekvő nemzedék műveltségében. Az embereket nemcsak munkájukban kell egy dolgozó családdá tennünk, hanem műveltségükben is.” *Milyen legyen ez a műveltség, és az iskola mit tehet létrehozásáért?* Erre a kérdésre NÉMETH László, a gondolkodó a maga módján megkísérelt választ adni.

„A középkorban, amikor a könyv ritka kincs volt, a fej volt a könyv: minden doktor egy könyvtárat hordott a süvege alatt.” Az iskola ezt az „értelem-megrakást” csinálja századok, sőt évezredek óta. Pedig a XX. század emberének az információk áradata miatt sem lehetősége, sem szüksége az efféle műveltségre. „Hisz ma még a kutató tudós is polcon tartja az emlékeztét... ha szüksége van rá: megnézi.”

Ma a tudás „képesség és tájékozottság”. A gépesített társadalom korában a sajtó, a film, a színház (és napjainkban a televízió is) az információk özönét zúdítja az átlagemberre is, ilyen körülmények között „a tudás: a világ összehányt szertárához egy egyszerű leltárkulcsot találni.” E leltárkulcs megkeresése és kézbeadása, használatának megtanítása az iskola feladata. Az új iskolában az alaposág, a fokozatosság és a megtanítás elvét átveszi az áttekintés, a nagy elvek uralma és a „valamelyes megértésből a teljes megértéshez vezető út” módszere.

Csak így alakulhat ki az újkori ember legjellemzőbb sajátossága, „hogy más viszonyban van a valósággal. Az újkori kísérletező ember vallatja a világot . . . , életéből is műhelyt tud csinálni, amelyben a véletlen elébe került, vagy maga elé idézett jelenségeknek kérdéseket ad fel, s kilesi válaszait . . . Ez a némileg játékos kísérletező kedv nemcsak a világ megközelítésének pompás eszköze, de az élet »felderítésének« — világosabbá tételének nagyszerű tornája is.”

NÉMETH Lászlónál a műveltség másik lényeges alkotórésze a „*történeti hely-érzék*”. „A műveltség eszerint annyit jelent: mint azt a történeti helyet, amelyen mint ember, honpolgár, szakember állok, történelmileg — tehát a múltból kifejtve (s persze a jövő felé nézve) megérteni.”

Az újkor, és főként felgyorsult korunk embere számára elképzelhetetlen, hogy e tájékozottság nélkül éljen. Az embereket olyan problémák veszik körül, amelyek az emberiség múltjából sarjadnak, a használt vívmányok s naponta szorongató kérdések megértése csak akkor lehetséges, ha az iskola képes az „ifjút a maga történeti létére, történeti lény voltára, a civilizációhoz való viszonyára” ráébreszteni. Erre a problémalátásra a történelem és a tudománytörténet nevelhet.

A közös és általános műveltség harmadik tényezője az „*emberi kéz tudása*”. E kiterjesztéssel lezárult egy folyamat, „amely a reneszánszban a különféle iparokról — bányászatról, metallurgiáról, stb. — könyvek írásával, az arzenálok tapasztalatainak fizikai értelmezésével vette kezdetét, s ma odáig jutott, hogy nemcsak az egyes munkaágak fölé nőnek tudományok, termelés és tudomány viszonya lesz mind szorosabb, de a munkák ismerete, gyakorlata is része lesz a komplettebbé vált emberi műveltségnek”.

Az emberi kéz tudásának tiszteletére két tényező indította Németh Lászlót. Először a könyvek közé szorult értelmiségi élet egyoldalúságát akarta ellensúlyozni már a gyermekkorban. Másrészt a demokrácia kialakításában is fontos szerepet szánt annak, hogy „az állampolgárok mintegy belülről értsék meg, hogy a többiek mibe ölik az erejüket”.

De megvalósíthatja-e ezt a többszörösen összetett, új nevelési eszményt a hagyományos iskola, hagyományos tananyagával, módszereivel, szervezeti kereteivel, illetve *milyennek kell lenni a jövő iskolájának*, hogy megfeleljen a reá rótt feladatoknak?

Az oktatás-nevelés megváltozott céljai természetesen megmozgatják az egész rendszert. NÉMETH László „*utóvizsgálásában*” először az iskola megszokott keretei omlottak össze.

„Az új iskola oktatása nem folyhat osztályokban. Az osztály a legkülönbözőbb képességeket viszi nyolc-tíz tárgyból összedrótzott tutajain. A mi együtt tanuló csoportjaink inkább a gyors-és gépiró tanfolyamokra emlékeztetnének: egy dolog megtanulására állítanának össze képességük (s nem fejlettségük vagy éppen életkoruk) alapján összetartozó tanulókat. Egy-egy tanfolyam nem tartana tovább két-három hónapnál, de a nap legjobb három-négy órája az övé lenne. A tanfolyamok vizsgái, mint egy cserkészpróba . . . Aki egy tanfolyammal végzett, hajlama s képessége alapján tennék át egy másik akkor indulóba.”

„Az új iskola nem lehet más, mint egy nagy kert, melyben a tanulók reggeltől estig benn él-
nének. A négy főtárgy mellett a kert ágyai s barakjai tanítanak a többit: szőlőmetszést, zöldségkertészetet, cipőtalpalást s egy kis bútorasztalossgót. A testi ügyességek szintén a kert tantárgyai lennének, itt rajzolnának és ügyeskednének a művészkedők, s itt kattogna az író-gép a gyaluk közül. A többi részletet: a könyvtár padjait, a kapásversenyt, az önképzőkör ünnepeit már igazán rábízhatom az olvasó képzeletére.”

A lányait oktató álmodónak ez az iskolarobbantó utópiája természetesen mérséklődik a gondolkodónak a tanügyi reformra tett javaslatában. Az oktatás tanóra-rendszerét a realitásnak megfelelően épségben hagyta, helyébe az oktatás tartalmának és módszereinek megváltoztatását állítja. Az iskolaszervezetben javasolt változtatásával (6 + 6 év) elképzeléseinek több időt adott, és a serdülést követő oktatási-nevelési folyamat egységességét akarta biztosítani.

Az utópia és a reformjavaslat után gyakorló pedagógusként alkalmazkodnia kellett a valósághoz is. A vásárhelyi óraadó leggyakrabban egy-egy tantárgy zárt világában kényszerült eszményei megközelítésére. Szó sem lehetett az osztálykeretek felbontásáról, a tantárgyösszevonás megvalósítására is csak esetlegesen volt lehetőség, így a módszer vált fontossá.

A lehetőségeknek ez a módosulása azonban egy pillanatra sem homályosította el NÉMETH Lászlóban a műveltségében összehangolt társadalomra előkészítő iskola képét, amely „az élet szűkített és sűrített mása, kis drámai színpad, amelyen az élet minden tája fellép: nemcsak a maga tudásával, de munkájával, levegőjével.”

IV.

„A didaktika a másik nagy atomtudomány: bámulatos erőkézletet lehetne vele az emberatomokból a társadalom számára felszabadítani.” *Oktatásmódszertani vonatkozásban* NÉMETH László azt kutatta, hogy hogyan lehet „ugyanazon idő alatt, ugyanakkora fáradtsággal a sokszorosát beletömni egy fiatal agyvelőbe”. Ebben a kérdésfeltevésben nem állt és nem áll egyedül, hiszen a pedagógiában évszázadok óta időszerű kérdés a „mit tanítsunk?” mellett a „hogyan tanítsunk?” Különösen aktuális ez a XX. században, az ismeretek megsokszorozódásának korában.

„A tanügyi rendezésé”-ben, annak műfaja miatt, csak érintette a módszerre vonatkozó véleményét. Javaslatait azonban nem tehetette meg anélkül, hogy a kivitelezésre is ne lett volna elképzelése. Enélkül valóban csak zseniális rögtönzés lett volna. Műveiben arra is választ ad, hogyan tartotta megvalósíthatónak terveit.

Életében jelentős állomásnak tekintette azokat az éveket, amikor gyakorló pedagógusként kellett megoldania ezeket a feladatokat. Már a *Medve-utcai polgáriban* — orvosként — tanított. Akkor született a „kisember”, ez a drótból, pamutból, cérnából, kartonból, plasztilínból és főleg pedagógiai leleményből összállított szemléltetőeszköz, amelynek olyan megható emléket állít sok évvel később az *Iskola Kakaskúton* című utópikus elbeszélésében. A következő állomást a *Lányaim* jelzi, amikor részben szükségből, részben kíváncsiságból „gyermekei diáktársává” válik. Az otthoni tanulás kötetlensége teszi lehetővé, hogy újra és újra elragadja annak a kérdésnek a pedagógiai mohósága: meddig lehet eljutni a megfelelő — a gyermek sajátosságait figyelembevevő — módszerrel. A kezdeti sikerek képzetét is elragadták, a kudarckokat (mert azok is voltak) az újrakezdés lehetőségei és az azt követő sikerek elmosták. Ez a gyermekeivel való együtt-tanulás és a saját iskolai emlékei adják a *tanügyi rendezésének* tapasztalati alapját. A reformjavaslatban érintett didaktikai problémák (tantárgyösszevonás, tankönyvek, csoportoktatás, könyvtár és laboratórium szerepe az oktatásban) ma sem vesztek jelentőségükből.

Ilyen előzmények után kezd el Hódmezővásárhelyen tanítani. Ez a tanítás mindent elborító kísérletező szenvedéllyé válik. A gyakorlati munkával párhuzamosan feljegyzéseket is készít (sajnos csak az első időben), így a hipotéziseket követően a kialakult gyakorlat nyomában az igazoló elmélet is megszületik tanulmányaiban.

NÉMETH László „didaktikai forradalmá”-nak tételei a következők:

1. Tananyagtervezés „biológiai alapon.”
2. A rálátás és áttekintés biztosítása.
3. Egyszempontúság a tananyagban — az áttekintés történeti módja.
4. Tantárgyösszevonás.
5. „Csábítás munkára”.

1. Tananyagtervezés „biológiai alapon”

Ezt a szempontot az orvos ajánlotta a pedagógusnak. A „biológiai alap” NÉMETH László szóhasználatában a gyermek élettani sajátosságainak, valamint a tanuláslélektani törvényeknek a figyelembevételét jelenti. Jól tükrözi ez a szemlélet a XX. századi pedagógia „kopernikuszi fordulatát”, a gyermekközpontúságot, rokon CLAPARÈDE nézeteivel és NAGY Lászlónak a gyermek érdeklődésére építő pedagógiájával.

NÉMETH László „biológiai érzékű” didaktikájának alapjai:

a) Tananyagtervezés az iskoláskor jellegzetes stádiumainak figyelembevételével. A hagyományos „tananyagtervező előtt a végeredmény áll, a »kész ember« tudása; a tananyagot pedig létrának tekinti, amely ennek a »kész« fiatalembernek az elképzelt tudásához visz föl. Az oktatás terve — ezt a létrát osztja be fokokra.” A természet azonban nem ugyanolyan fokozatosan ébreszti a képességeket, mint ahogy a tanterv adagolja a nehézségeket. „A képesség jön titokzatosan, mint az embriológia sejtgyűrűi.”

NÉMETH László szerint a különféle képességek és a velük kapcsolatos fogékonyság különböző időben élnek virágkorukat:

6—9 évig: vers, költészet, rajz;

9—12 évig: ugyanezek, valamint: anekdota, matematika, grammatika, idegennyelv kezdetei;

13—15 év között: biológia, technika, vegytan, fizika, nagy emberek élete;

16—18 év között: (szellemi életre termeteknél!): történet, társadalom, művészetek összefüggő története, egyeseknél már specializálódás a későbbi szakmájukra.

Nemcsak a tantervnek, hanem az egyes tárgyak tanításának is ehhez (a még alaposabban feltárandó) „érdeklődés- és képességbiológiához” kellene alkalmazkodni.

b) A tanulás sajátosságainak figyelembevétele a tananyagtervezésben — tanulástörvények:

— *A gyermeki emlékezet viselkedése:*

„Az idő előtt tanított elvont tárgyról csak a port kell lefújni, s a régi ismeret nemhogy épen, de megerősödött, egy fokkal érettebben kerül elő. A gyermeki emlékezet egészen más, mint a felnőtté; nemcsak hogy a felejtése felületesebb, látszólagosabb... Amit besüllyesztünk: a közben képződött szellemi energiákat is felszívja magába: a gyermek tanulhat akkor is, amikor nem tanul. Sőt talán lényeges feltétele a tanulásnak, hogy a nyers ismeretet... állni hagyjuk.”

— *A szenvedélyes tanulás elve:*

„Bevárni, amíg az agy, egy-egy képességünk, hajlamunk alaposan megéhezik, s akkor elébe tenni az egész tálat.” Igazán szenvedéllyel tanulni csak egyfélélt lehet, ami nagyon érdekel. Az iskola a maga minden napra egy kanál elvével csak a majszolás unalmát adja a tanulóknak. „A szenvedélyes tanulás és az iskolai oktatás kizárták egymást.”

— *Az alapos megtanulás elvetése:*

„Egy dolog tudása nem attól függ, milyen jól rögzítettem a részleteket... A tudást alaposabban nem az ismétlés, hanem az új tudás teheti, amely új fényt vet erre a részletre is... Az alaposabb útja nem a folytonos ismétlés, hanem a folytonos előretörés.” A dolgok valamelyes megértésétől a teljes megismerésig végtelen út visz. Mint pedagógus NÉMETH László fontosabbnak tartotta,

hogy tanítványait a forgó lépcső tornyában egyre feljebb vezesse, egy-egy ablaknál megállítsa, hogy a tudomány egy-egy vidékének panorámáját, szépségét szédítő lehetőségeivel elibük varázsolja.

— *A ráismerés elve* — az előzőkhez kapcsolódó törvényszerűség:

„Az ember egy új várost nem úgy ismer meg, hogy kezdi a szélső házon, s aztán megy házról-házra, amíg az egész a fejében nincs. Így a hadseregek vesznek be várost; a turista berohan a főterre, szétszáguld a sugárúton, széttekintést szerez az egészen, s elméláz egy-egy személyesen kiemelt részleten. Tudományokat is így kell megismerni... Rendes tankönyvben nem illik ugyanazt a dolgot kétszer leírni. Én meg épp arra vigyáztam, hogy minden két-három helyen eltaníttassék. Lélektanilag is így helyes: az ember azt jegyzi meg, amire ráismer. Ráismerni pedig arra lehet, amivel más összefüggésben egyszer már találkozott.”

— *A „kitérő hadviselés” elve:*

„Mindig a gyenge pontokon szívárogtam be... A visszamaradt fészkeket később emeltem ki, sokkal gyorsabban, mint vártam volna. A részekbe nőit gyökerek elporlasztották az anyag ellenállását: az akadályból az érdeklődés táptalaja lett... A bizonytalanul megszállt terület mögött a megszállás megszilárdul.”

A „kitérő hadviselés” elvének alkalmazásakor a pedagógusra vár a valóságos nehézségek megállapítása, az önálló döntéseket kívánó tananyagrészek kiemelése. A tanulásnak ezt a módját NÉMETH László is „agonizáló, fuldokló tanulásnak” nevezi. „Olyan területre visszük ki a szegény agyvelőt, ahol a talajvesztés fenyegeti, ha — előre, oldalt, hátra — folyton nem küzd a kapcsolataiért. Az ilyen tanulás nem unalmas, de néha aggasztó, sőt kétségbeejtő. A probléma azonban mindig kétségbeesés, s a megoldás: szabadulás belőle. A tanár művészete épp abban mutatkozik meg, hogy helyesen tudja-e adagolni ezt a tájékozódást kereső (s még találó) kétségbeesést.”

A tanulásnak ezeket az alapelveit NÉMETH László elsősorban gyermekei tanítása alapján kísérte meg megfogalmazni. Általánosításuk így csak részben jogos, hiszen egyszerre egy gyerekkel való foglalkozás és rendszerint a felfedezett tehetség tette különösen sikeressé alkalmazásukat. De más családi körben is érték kudarcok, mert lelkesedésében túlhajtotta kis tanítványait, vagy igen gyakran megérezve a várható robbanást, maga keresett más területet „kísérletező dühé”-nek.

Különösen nehéz volt elveit érvényesíteni osztálykeretben, átlaggyerekek között. Annak, hogy a vásárhelyi hetedik osztályban „nem nyílt ki az ejtőernyő”, s éppen irodalomtörténetből, az általa elemzett okokon kívül (a tantárgykoncentráció hiánya, tankönyvnelküliség, diákjainak restsége) valószínűleg oka volt az is, hogy „amíg tanított, összekeverte a maga agyát a tanítványáéval, s úgy hajtotta azt is, mint magát szokta”.

2. A rálátás és áttekintés biztosítása

NÉMETH László didaktikai törekvései között feltétlenül említésre méltó a tananyagfelépítésnek ez a módja.

Induláskor minden tantárgy tananyaga „az egész világ, amit tudni illő vagy érdemes”. Mindig az egész anyag felvázolásából indul ki, a részleteket utólag építi be. Filozófiából néhány óra alatt áttekintették az egész bölcsellettörténetet, biológiából egyetlen kérdésre keresve a választ (mi az élet?) két és fél hónap alatt öt-hat tudományon száguldottak át, matematikából alig 10 éves lányainak 10-12 nap alatt felvázolta a középiskola matematika alapjait. Fokozatoság és alaposág helyett (mely szerinte az iskolai unalom alapja és eleve lehetlenné teszi a szenvedélyes tanulást) az *áttekintés, az érintkezés, az egymásból következés* lendítő erejére bízta magát. „Olyan tárgyakban, ahol az érdeklődés, a »tudás« s a kíváncsiság vitorláit kell kibontanunk, ezeket a vitorlákat minél nagyobbra kell szabni. A tanárnak nagy anyagra van szüksége, hogy ki ne fogyjon a képzelet foglalkoztatásából, a megfjtésekből, a látóhatár-nyitásokból. Amit a diák előtt föllapoz, az tulajdonképpen a könyvtár.”

Az átfogó nagy ismeretanyag-áttekintés igénye az egyes órákon is érvényesül: „Én az első órán már az egész anyagot találom . . . A szervezetben lassú égés folyik, az égés árán mint a gőzgép, munkát végezhetünk. Vannak a lassú égést fenntartó s a mozgást végrehajtó életműködések. Az egész fölött ott ülnek a kormányzó szervek. Az egészségtan leírja az egymásba kapcsolódó működéscsoportokat, ismerteti áramlataikat, s kikövetkezteti velük a védekezést. A következő hatvan óra ebbe az első komplexumba szövi be, újabb fiókkomplexumok segítségével, az egészségtan egész kis enciklopédiáját.”

Egy történelemóra leírását olvashatjuk az *Iskola Kakasúton* című írásának még 1946-ban született részében, belőle következtethetünk arra, hogy szerzőnk milyen óravezetést kívánt megvalósítani, s talán Vásárhelyen tartott is ilyen órát. Az osztály falát a kor mondanivalóját tükröző szénrajz díszítette (a XVIII. század képe Európában), a deszkával letakart jászolon a tanulók által összegyűjtött jellegzetes használati tárgyak járultak hozzá az óra hangulatához. „Az óra úgy kezdődött, mint egy cserebere, a tanár a magával hozott könyvekből nyújtott oda kettőt-hármat a jelentkezőknek, a fiúk-lányok kezéből meg egy-egy művészlap, régi Muther-féle képzőművészettörténet . . . s a Műveltség Könyvtára vastag kötete került az asztalra.” Ezt követően a tanulók olvasmányaikról számoltak be, a tanár kérdéseit vita követte: a „tanulók készültségéből csikarva ki a problémák megoldását”, — majd az eddig tanultak kiegészítése, lezárása, zenehallgatás — ezután tértek át Magyarországra. Az általános tudnivalókat és néhány fogalmat érintettek, amiről később fognak beszélni. „Az órának a befejező része voltaképp csak egy előrevetített, egyetlen látomásból kifejlődő tartalomjegyzék volt, melyet nyilván a következő óráknak kell kidolgozniuk. Az óra vége ennek megfelelően megint kis tervmegbeszélésekbe, kérdésekbe, ajánlatokba foszlott szét.

Bármilyen utópisztikus ez az óravezetés (nem is fér bele egyetlen tanórába), mégis magával ragadó. Inkább az a kérdéses, hogy milyenek lehettek a terveket megvalósító „következő órák”, hogyan lehet a tanításnak ezt a hőfokát állandóan biztosítani?

Az áttekintés, érintkezés, egymásból következés felhasználása az oktatásban nem csak az érdeklődés és kíváncsiság felkeltéséhez kell. A tanítási órák ilyen szelleme segítséget ad, modellként szolgál a világ önálló megismeréséhez, megértéséhez is. Az iskolának segítenie kell rendet teremteni abban az élményzaporban, „ami már a gyermek agyát is elborítja. Az iskola feladata, hogy kifejlessze a szellemi rendtartás igényét, a tájékozódás szenvedélyét és képességét. Így talán az életbe kilépő ember sem nyugszik bele, hogy agya selejt-teleppé váljon, hanem a világ értelmes (tetteit irányító) modelljét építse állandóan magában.”

3. Egyszempontúság a tananyagban, az áttekintés történeti módja

A didaktika történetében nem áll egyedül NÉMETH Lászlónak az a törekvése, hogy biztosítani kell valamennyi tantárgynak egy közös törzset vagy vázát, egy központi műveltségtárgyat, az oktatásnak egy olyan közös tartalmát, ami nemcsak összeköti, de át is hatja az oktatást, az érdeklődés szétaprózása helyett biztosítja a tanulás szenvedélyét is. Tulajdonképpen a művelődési anyag olyan-fajta centrumát próbálták megkeresni, amely a fa törzse módjára megtartja a többi tanulnivalót. Az így kiemelt tantárgy eredményessége visszahat a többire is, mert a tanulók legalább egy területen megismerik a legnagyobb magasságokat és mélységeket.

NÉMETH László ezt a közös tartalmat a történetiségben vélte megtalálni. Az apjától örökölt történeti hajlamot felerősítő társadalmi felelősségtudat és a tudományos érdeklődés adták kezébe ezt a varázspálcát. Már orvosként meg-

állapítja, hogy „problémalátásra csak a tudománytörténet nevelhet. A kérdések itt előlről, a gyökerektől láthatók, s a sokféle kísérlet, felfogás a problémamegragadás rugékonyságára tanítja az ésszt. A történelem mestere az életnek, de mestere az éssznek is; hajlékonyabbá teszi.”

Ez a történeti hajlam vált NÉMETH Lászlónál didaktikai módszerré. Interpretálásában a filozófiából a tárgy céljain messze túlmenő filozófiatörténet lett, az egészségtanból alakított természetismereti tárgy — tudománytörténeti stúdium. A történelem még a matematika oktatásában is segített, „hogy a műveletek . . . , fogalmak mögött az emberiség életében megjelenő vívmányt, annak jelentőségét, hasznát lássák”. A nyelvek tanításában sem tagadta meg ezt az elvet: nyelvtörténeti kézikönyv használata, hangtörténet oktatása és az általa részben megírt nyelvkönyv történeti menete tanúskodik erről.

Ismert, hogy HERBART és ZILLER tananyagelrendezésében is a történelem kapta a főszerepet. A magyar pedagógusok közül SCHNELLER István személyiségpedagógiájában, IMRE Sándor nemzetnevelésében emelte ki a történeti tanulmányok nevelő hatását. De csak NÉMETH Lászlónál jelentkezik a történetiség olyan mértékben, hogy erre a „műveltséget tartó sátorrúd-tárgy”-ra egy egész iskolát, a történeti középiskolát építi.

NÉMETH László iskolájának voltaképp „csak egy tárgya van, a legszélesebb értelemben vett történelem, természetismerete s matematikája olyanféle föl-nagyítás, amilyennel képzőművészeti albumokban szokták a kép egy-egy különösen szép vagy fontos részét a látómezőnkbe ugratni”.

4. A tantárgyösszevonás

A tantárgyösszevonás NÉMETH László „didaktikai forradalmá”-nak egyik alappillére. A tananyag integrálására saját sokirányú érdeklődése, intelligenciája ösztönözte, de valószínűleg ismerte pedagógus elődeinek (DEWEY, JAMES, NAGY László) ilyen irányú kísérleteit. Ezek a pedagógiai eszmék szorosan kapcsolódtak a század tudományos fejlődéséhez, a tudományok integrálódásához.

Már az Orvosi Egyetemen megragadta, amikor KORÁNYI professzor a társtudományok megismerésének szükségességére hívta fel hallgatóinak figyelmét. Később, mint egészségtant oktató iskolaorvos sem tudott megragadni a szigorúan vett tananyag keretei között, mert „a tantárgy, mint önmagunkra alkalmazott természettudomány minduntalan vet egy-egy gyökeret más tantárgyak felé”. Az egészségtannak van némi enciklopédikus jellege, az élet minden területén végig kell mennünk az egészségügyi szempont lámpázásával.”

Leányainak oktatása, mivel nélkülözött minden kötelező keretet, kötöttséget, egyenesen csábította a határok átlépésére. Egyik nyelv tanulása a másikba fűződik (franciából román), a matematika például a fizikából veszi, és „a fizikát és vegytant külön tantárgyként tanítani, rég anakronizmus”. A mezőszilasi tanítólakás kis szobájában az alig tizenkét éves Judit tanítása közben született meg az első „nagy tantárgy”: a matematika-fizika-vegytan.

A tantárgyösszevonás kikristályosított rendszerét mégsem elsősorban gyermekeknek szánta. Kiadója, PÜSKI Sándor, számítva a felszabadult ország megnőtt tudásszomjára, magántanuló felnőtteknek, paraszt- és munkásifjaknak a kezébe akart tankönyveket adni. E tankönyvek megírására ösztönözte NÉMETH Lászlót. A könyveknek csak töredékei születtek meg, de kettőjük négynapos disputája során a „mezőszilasi temető virágos árkában” álltak „glédába” Németh László pedagógiai ötletei, elvei, tervei. Itt születtek meg a „nagy tantárgyak”, amelyek „A tanügy rendezése”-ben kapták meg végleges alakjukat.

NÉMETH László a tantárgyösszevonást nemcsak az átfogóbb, összetettebb tudás elsajátítására vetette be, hanem időnyerés céljából is. A „nagy tantárgyak” gazdaságosságára a felnőttoktatás rövidre szabott ideje miatt kellett gondolnia. Amikor a reménye is elveszett, hogy a felnőttek oktatásában terveit figyelembe vegyék, sőt azok az intézmények is megszűntek, amelyek számára e terveket készítette: a tantárgyösszevonást, amely gyakorlatában olyan jól bevált, továbbra sem adta fel, az időmegtakarítást most már a középiskolások érdekével igazolta: így idő marad a két hiányzó tantárgy bevezetésére: a mezőgazdasági és ipari ismeretekre.

Hogyan képzelte el NÉMETH László a tanítandó anyag ésszerű összevonását? „A vegytant és fizikát az atomfizika például már összevonta (a vegyi vonásnak fizikai magyarázata van), mi azonban még külön tanítjuk; Széchenyit a történelem- és magyarórán is elméltatják, holott az irodalom- és képzőművészettörténet a helyesen tanított történelemnek egyszerű illusztrációja és olvasókönyve. De abba tartozik bele a bölcsélet, a társadalmi ismeretek, sőt a történeti földrajzból kinövő politikai földrajz is. Az így megduzzadt történelem aztán nyugodtan kaphatna heti hat órát, még mindig megtakarítás lenne.” NÉMETH László szerint a középiskolában csak négy műveltségterületnek kellene maradni: történelem; nyelv; matematika-fizika-vegytan; biológia.

A négy műveltségterület keretében oktatandó tananyagról is konkrét elképzelései voltak. A *Gyermekeim diákársaként* (1945), az *óraadók királysága* (1946), a *Négy könyv* elkészült töredékei és az *Iskola Kakaskúton* (1963–1968) című írásokban kifejtett részletek sok figyelemreméltó gondolatot tartalmaznak.

5. „Csábítás munkára”

„Az újkori oktatásnak egyik érthetetlen fogyatkozása, amely mindnyájunk életén is meglátszik: hogy amikor a világ egyre inkább gépesítődik: a művelt ember, ha csak mérnök vagy gazda nem lesz, sosem ismeri meg az ipar, mezőgazdaság elemi eljárásait sem.” NÉMETH László iskolaképeinek kezdettől szerves része az ipari és mezőgazdasági ismereteknek nem az elméleti oktatása, hanem az iparral és a mezőgazdasággal kapcsolatos gyakorlatok, a *valódi fizikai munka*. Felismerte, hogy ez elengedhetetlen a teljes ember műveltségében, és a demokráciának is alapja; ezeknek az ismereteknek az iskolába való teljes jogú bevonulása átalakítja a hagyományos iskola szellemét is.

A „kert és műhelyjelleg” *kiszélesíti a pedagógusok körét*: „a tanár többé nem az iskolába kirakott bölcsész: az orvos, a technikus, a gazda is lehet tanár. Míg eddig egyetlen félszeg fakultás nevelte neveltjein át a nemzet műveltjeit — most szinte az egész nemzet, a felnőttnemzedék minden pedagógushajlamú embere képezi a fiatalokat.” Az ipar és a mezőgazdaság munkásainak az iskola falai közé bocsátása biztosítja, hogy a különböző foglalkozások levegője, íze, szépsége, gondolkodásmódja hozzájáruljon az iskola „életre nevelő” szerepéhez.

Ez az iskola *reprezentációs műhelyé teszi a többi tantárgyat is*: „Hogy ez a természetismeret tárgyban mit jelent: nem nehéz elképzelni . . . Egy vegytani előadó — természetesen törekvés, hogy vegytani dolgozóvá, laboratóriumvá váljék, ahol a diákoknak is megvan az asztaluk, lombikuk, kémszerük . . . De ilyen műhelyé kell tenni a történeti és matematikai tantárgyat is: a könyv-, album-, hanglemeztár állandó használatával.” De NÉMETH László azt is világosan látta, hogy a legjobb segédeszközök sem pótolhatják azt a munkát, „amellyel a tanuló állítja össze a lebontott tudáselemekből a maga összefoglaló képeit.”

A korszerű iskolában tehát nemcsak ismeretek tömegével találkozunk a tanulók, hanem *munkatechnikát és gondolkodásmódot* is tanulnak. Ezt hagyományos módon tanítani nem lehet, ellenőrizni pedig szinte lehetetlen. A tanárnak arra kell odafigyelni, amit a diák megcsinál, és nem azon csöszködni, amit nem tud. A számkérés alapja csak a munka, az önálló „alkotás” lehet.

Az iskolai „alkotás” alkalmairól a tanárnak kell gondoskodnia. NÉMETH László pedagógiai gyakorlatában fontos helyet kaptak a tanulók önálló munkáját igénylő feladatok: fogalmazás, cikkírás (megadott stílusban), fordítás, szerepek eljátszása. Szívesen támaszkodott a tanulók adatgyűjtésére, könyvismertetésére. Kedvenc gondolata volt az „antológia”, amelyet a tanulók önállóan állítottak össze, a verseket is önként, saját választás alapján tanulhatták meg.

E kísérlete azonban gyakran kudarcba fulladt, a gyerekek talán nem is mindig értették meg a feladatot, máskor meg lusták voltak. A tanulók „lustaságába” igen gyakran ütközött NÉMETH László. Tanári kudarcait legtöbbször ennek a számlájára írta. A hagyományos „sarkalló eszközök alkalmazásától azonban mindig tartózkodott. A feleltetés, az osztályozás számára a csőd bevallása volt. Elismerte ugyan, hogy fiatal kolléganője, aki ellette az ő módszerét, a „tanári fegyvertár” birtokában jobb és biztosabb eredményt ért el. Mégis szívesebben számított arra, hogy amit a tanuló szeret, ami felkeltette kíváncsiságát, érdeklődését, azt úgyis megtanulja. Ezért tartotta legfontosabb tanári eszközének a kíváncsiság felkeltését, az érdeklődés fenntartását. Akkor érezte igazán elemében magát, „ha nem kérdezni, csak magyarázni kellett”.

Ezeknek a magyarázatoknak varázsát a „szenvedélyes újratanulás” frissége adta. Ez volt NÉMETH László tanári munkájának meghatározója. Gyermeküknek „diáktársa” volt, s a Medve-utcai polgáriban is a tanulókkal együttes belefeledkezés és játék tette teljessé az „okos szó és jegyző kréta” okozta tanári örömet. Tréfás tanítói paradoxóna szerint: „tanítani csak azt szabad, amit maga sem tud az ember. Akkor csillog a tanító munkájában az a frissesség, öröm, amelyet csak az együtt-tanulás adhat meg.” Hiába vallja azonban azt, „hogy kollégiumaink közül az volt a legtermékenyebb, amelyben legtöbbet hallgattam a véletlenre” — e rögtönzéshez saját bevallása szerint — minden tanórára öt órát is készült. Igaz, hogy a „tanítás olyan, mint a verselés, a legjobb rímet mindig az alkalom, az elcsipett véletlen adja”, de ezeknek a véletleneknek a kihasználása nagyon is tudatos, megkomponált tanári (és színészi) munkát igényel. Hiszen a jó tanár „a közhelyé vált gondolattal is úgy meglepheti, megdöbbentheti hallgatóit, mintha az ő fejéből pattant volna ki. Persze ehhez az kell, hogy egy kicsit maga is úgy érezze.”

NÉMETH László tanári varázsának ez volt a titka. Akiket oktatott vele együtt érezhették a felfedezés örömet, a tanulás, a tudás gyönyörét: „A tudás képesség és nem teher. Azt rendezzi, tartja áttekinthető állapotban, amit a civilizáció az agyra úgyis rászemetel. Könnyedséget érzünk tőle, s nem nyomást, a derűt gyarapítja, s nem a büntudatot.”

V.

A pedagógiai gondolkodás történetében a neveléstudomány szakértő művelői mellett korról-korra feltűnnek a *pedagógia álmodói* is. Műveikben rendszerint irodalommal válik a pedagógiai valóság. Megjelenésük mindig azt jelzi, hogy a fennálló társadalmat olyan ellentétek feszítik, amelyek az embert emberségében veszélyeztetik. Ilyen körülmények között csak egyetlen lehetőséget látnak:

a nevelés segítségével értékeiben megerősödött ember kerülhet ki győztesen a küzdelemből. Ezért fordulnak fokozott figyelemmel az oktatás-nevelés kérdései felé. Nevelési eszményük a harmónikus életű teljes ember, s a maguk módján arra is választ akarnak adni, hogy milyen úton, a pedagógia milyen eszközeivel lehet elérni ezt az eszményt. Társadalomszemléletük idealizmusa és koruk társadalmával való szembenállásuk miatt a nevelés célját kortól és időtől függetlenül határozzák meg, ezért érezzük utópikusnak gondolataikat, de ugyanez a kor és időtlenség az oka annak is, hogy a *teljes ember* nevelésére való törekvésük messze előre, egy új társadalom igényei felé jelzik az utat. Tekintettel arra, hogy rendszerint nem gyakorló pedagógusok (még csak nem is gyakorlati emberek) nevelésük *hogyanjára* a romantikus szárnyalás jellemző. Elképzeléseik realizálására a társadalom csak jó néhány év, esetleg néhány száz év múlva érik meg. Gondolataik mellett mégsem szabad elmenni, mert a pedagógiának (és minden tudománynak) szüksége van megújulásához, felfrissüléséhez erre a szárnyalásra is.

Ezeknek a ROUSSEAUknak, TOLSZTOJoknak a sorába állt be a XX. században Magyarországon NÉMETH László. Szerencsésebbnek mondhatjuk elődeinél, mert a társadalom még életében megtette azokat a lépéseket, amelyek az utópiából gyakorlatot csinálhattak. ROUSSEAU „zseniális rögtönzése” még több mint száz évig várhatott, amíg a gyermektanulmányozók, a születő pszichológia aktuálissá tette. NÉMETH László gondolatai már napjainkban realitássá válnak. Ennek okát nemcsak a valóban gyors társadalmi változásokban és NÉMETH László gyakorlati pedagógiai tapasztalataiban láthatjuk, hanem abban is, hogy nagyon hamar felismerte éppen a társadalom szerepét a nevelésben. Tudta, hogy az ember csak a társadalomban bontakozhat ki, ezért nem a társadalmat akarta a neveléshez igazítani, hanem a nevelést szabta a társadalom igényeihez. Ezért érezhetjük pedagógiai álmait már ma tapasztalatátadásnak.

NÉMETH László pedagógiai eszméi közül napjainkban senki sem érzi utópiának a tantárgyösszevonást, a humán és természettudományos műveltség egységének hangsúlyozását, a műveltségében összehangolt társadalom igényét, a permanens oktatás szükségességét, vagy azt, hogy korszerű világnézetet nem a tudományok ismerete, hanem „világnézeti velejük kiszívása” adhat.

Gondolataink továbbgondolásához, a mindennapi gyakorlatban való megvalósításához a pedagógus NÉMETH László töretlen nevelői hite, állandó készenléte, pedagógiai találékonysága, munkája iránti szenvedélyes felelőssége adja a legjobb példát. Munkásságában nem az a legfontosabb, hogy tantervez, óravezetése mennyire használható, ennél többet ad az, hogy megfogalmazza a pedagógiai tömegmunka nemesítésének igényét, a pedagógus egyéniség jogát, a pedagógiai kísérletezés, megújulás örömeit, elengedhetetlenségét.